

В. М. Терзи

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

за средни общообразователни училища
с украински език на обучение
5. клас

В. М. Терзі

БОЛГАРСЬКА МОВА

для закладів загальної середньої освіти
з навчанням українською мовою
5 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
„Букрек“
2018

УДК 811.163(075.3)
Т 35

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від 10.01.2018 № 22)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Терзі В. М.
Т 35 Болгарська мова для закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою. 5 клас / В. М. Терзі. – Чернівці : Букрек, 2018. – 208 с. : іл.
ISBN 978-966-399-985-2

УДК 811.163(075.3)

Терзи В. М.
Т 35 Български език за средни общообразователни училища с украински език на обучение. 5. клас / В. М. Терзи. – Черновци : Букрек, 2018. – 208 с. : ил.
ISBN 978-966-399-985-2

УДК 811.163(075.3)

ISBN 978-966-399-985-2

© Терзі В. М., 2018
© Видавничий дім „Букрек”, 2018

Честит Първи септември!

Първият учебен ден

Отново за учебната година
разкри училището днес врати.
Звъни звънец из цялата родина –
в села и градове, навред кънти.

И ние, хилядите ученици,
към този звън летим като орляк
и с бодрите си, весели редици
изпълваме училището пак.

От лятото ний носим насъбрани
лъчи и сол от морските води,
свеж лъх от сенчестите ни балкани
и много радост в своите гърди.

А класните ни стаи приветливи
отново срещат ни с „добре дошли“
и забръмчават в утрото щастливи
като роени кошери с пчели.

Изпълнен с този екот многогласен,
от септемврийско слънце озарен,
начало на живота ни прекрасен –
как радостен си, пръв учебен ден!

Елисавета Багряна

Мили приятели!

Вече сте петокласници. Тази година ще продължите да учите книжовния български език. За да имате добри резултати, трябва да си припомните това, което сте научили в началните класове. През учебната година ще придобиете много нови знания за родния си език.

Защо ли трябва да изучавате книжовния език? Българският език има многовековно развитие. Като го изучавате, вие овладявате цялото му богатство, по-добре разбирате историческото минало на своя народ и културата му.

А най-важното е, че изучаването на родния език определя речевата култура на човека, тясно свързана с общата му култура. Културата на речта изисква от всеки човек спазване на граматически, право-ворни, правописни и пунктуационни правила, подпомага с използване на разнообразни езикови средства правилно да изразяваме мислите и чувствата си.

Вече добре знаете разликата между книжовния език и диалектите. Родният говор е способствал за запазването на българската култура даже извън пределите на прародината, това е език на дядовците ви, за това винаги трябва да го уважавате. Овладяването на книжовния език ще разшири възможностите ви за общуване с носителите на българските говори в други страни по света, както и с българите, които говорят книжовно.

Изучаването на който и да е език подпомага развитието на личността, дисциплинира не само ума, а и мисленето ви, независимо от професията, която ще изберете в бъдещето.

От все сърце ви пожелавам много успехи!

Вероника Терзи

НАЧАЛЕН ПРЕГОВОР

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Думата се състои от звукове.
- Всяка дума има собствено значение.
- Изречението се състои от думи.
- Думите в изречението са свързани по смисъл.
- Текстът се състои от свързаните по смисъл изречения.

Упражнение 1

- **Подреди думите в изречения, изреченията – в текст, за да си спомниш приказката „Човек и змия“.**

- 1) имал, лозар, един, лозе, хубаво;
- 2) продължило, години, това, дълги;
- 3) млякото, змия, старата, изпила;
- 4) канче, другия, мляко, с, занесъл, ден, прясно, на, едно, лозето;
- 5) да, лозарят, направи, ѝ, намислил, добро;
- 6) имало, в, му, лозето, грамада, една, камъни;
- 7) лозарят, грамадата, един, ден, голяма, видял, в, змия, една;
- 8) оставила, канчето, в, жълтица, змията, една;
- 9) стара, змията, много, била.

? Отговори на въпросите:

1. Защо трябваше да подредиш думите в изреченията по друг начин?
2. Каква е поуката от приказката?

II

ПРИПОМНИ СИ !

- **Словоред** – редът, по който думите се свързват и подреждат, за да образуват изречение.

Упражнение 2

- **Състави няколко изречения, като запишеш в различен ред думите: *късно, аз, от училище, вчера, се върнах.***

? Отговори на въпросите:

1. Колко изречения са съставени?
2. Има ли разлика в смисъла на съставените изречения?

Упражнение 3

- Прочети текста. Редактирай текста, като опишеш селото с прости изречения.

Моето родно село (откъс)

Това лято прекарах в село, моето хубаво село, вечно огряно от слънцето, кацнало върху живописна рътлина, от която се открива, заградена в широки рамки от далечни планини, безкрайна картина от хълмове и равнини, светнали под небето, постлана с големи знамена от черни угари, зелени посеви и цветни ливади. Селските нощи, напоени с лекия дъх на полски билки, ме люлееха в сладък сън.

(По Елин Пелин)

Упражнение 4

- Прочети пословиците. Обясни смисъла им.

1. Блага реч железни врати отваря.
2. Всяка работа плаче за майстора си.
3. Голям залък глътни, голяма дума не казвай.
4. Гарван гарвану око не вади.

? Отговори на въпросите:

1. Защо казват, че пословиците и поговорките, създадени от народа, свидетелстват за неговата мъдрост?
2. Има ли в текста диалектни отклонения?

■ MORFEMEN CЪСТАВ НА ДУМИТЕ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Има няколко вида *морфем*.
- Морфемите се различават по значението и по мястото, което заемат в думата.
- Всяка дума има *корен*, морфемата, която носи основното значение на думата.
- Думите, които съдържат един и същ корен, се наричат *сродни думи*.
- Морфемите, които се прибавят към корена и служат за образуване на нови думи, са *представките* и *наставките*.
- Корените, представките и наставките се наричат *словообразователни морфем*, защото се използват за образуване на нови думи.
- Морфемите, които служат за образуване на различни форми на една и съща дума, се наричат *формообразуващи морфем*. Това са *окончанията*.
- При имената се използва и *членната морфема*.

Упражнение 1

- Направи морфемен разбор на подчертаните думи. Използвай таблицата.

Представка	Корен	Наставка	Окончание	Определителен член
–	стар-	-ец	–	-ЪТ

1. *Косата* на *жената* побеляла за една нощ.
2. И все *разпитва* как е *ученикът* и заляга ли над уроците.
3. Дядо Йордан попита имат ли за продан черни свилени *забрадки*.
4. Веднъж живите очи на Жак забелязаха, че от *джоба* на палтото на *младия* учител се подаваше същата книжка с шарените *корички*, която бе видял наскоро в книжарницата.
5. Наведе се *старецът*, взе хартиятката, *разгъна* я с благоговение.

Упражнение 2

- Извади в колона подчертаните думи и срещу всяка дума напиши морфемния ѝ състав.

Родното училище

Училището родно, бяло
в **лъчите** слънчеви гори,
в **прегръдките** си призовало
децата от зори.

Сред сенчести **дървета** в **двора**
то свети като чист дворец,
на всеки заблестял прозорец
цветя изплитат свеж венец.

Стоят **сребристите** тополи
покрай **оградата** на пост
и в нова къщичка на пролет
пристига **славейчето** гост.

Асен Босев

Упражнение 3

- Посочи още по три думи, които са изградени от следните морфеми:

корен+окончание: *царе*, ...

корен+наставка+окончание: *ученици*, ...

представка+корен: *изход*, ...

представка+корен+наставка+окончание: *изпращачи*, ...

корен+определителен член: *мъжът*, ...

корен+окончание+определителен член: *куршумите*, ...

Упражнение 4

- Подреди думите по класове (части на речта) и установи морфемния състав на всяка от тях:

жадувам	народен	възрастен
изпращам	перо	предсмъртен
поздрав	играчка	направя
каменен	кожен	очаквам
народ	изслушам	описвам
преведа	светлина	безпомощен
български	тъмнина	жилест

Упражнение 5

► Посочи по три сродни думи.

Работи по модела: *шия – шиене, ушит, ушия*

Режа, говоря, топлина, казвам, страшен, нетърпелив, родина, пиша, нов.

Упражнение 6

► Попълни празните места със сродни думи:

лекар – лекувам, лекарство, ... ;

смел – осмелявам се, смелчак, ... ;

дом – домашен, домакин, ... ;

движа се – подвижен, раздвижа се, ... ;

земя – подземен, землище, ... ;

лесен – улеснявам, лесно, ... ;

нов – новак, новости, ... ;

дърпам – дръпна, издърпам ... .

▣ ПРАВОПИС НА ДУМИ С ПРЕДСТАВКИ

II

ПРИПОМНИ СИ !

Как да си служим с правописния речник

- Вече умееш да се ползваш с правописния речник. Когато не си сигурен за правилното писане на някоя дума, трябва да провериш правописа ѝ в речника.
- В речника думите са подредени по азбучен ред.
- Във всеки дял подреждането на думите е направено според азбучния ред на вторите им букви.
- Ако и вторите букви са еднакви, трябва се спазва азбучният ред на третите букви и т. н.

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Представките *раз-*, *из-*, *без-* се пишат винаги със *з*.
- Представките *под-*, *над-*, *пред-* се пишат винаги с *д*.

!

ЗАПОМНИ !

- В думите *искам*, *искра*, *искрен*, *истина*, *растение* няма представки, затова сричките *ис-* и *рас-* се пишат със *с*.

Упражнение 1

- **Образувай нови думи със следните представки и съществителни имена.**

раз – мир – ...
без – край – ...
из – рана – ...
без – сила – ...
без – радост – ...
из – сеч – ...

Упражнение 2

- **Намери думите с представки. Обясни как се чуват и как се пишат представките.**

1. Ние безстрашно се хвърлихме в атака.
2. Те се изплашиха и се разпръснаха без ред към гората.
3. Безспирно стреляха пушки.
4. Широко се разстилаше безкрайната равнина.
5. Отдавна живеем на тази улица.

Упражнение 3

- **От дадените глаголи образувай други глаголи с различни представки.**

Работи по модела: пиша – подпиша, препиша, допиша и др.

Купя, хвърля, крия, кова, мисля, пиша, смея се, строя, работа, пея, гледам, живея, пия.

Упражнение 4

- **Напиши сродни думи с противоположно значение, с еднакъв корен, но с различни представки.**

Работи по модела: влизам – излизам

Подписвам – ...	събличам се – ...
вход – ...	заклучвам – ...
завързвам – ...	сглобен – ...
обувам се – ...	запушен – ...
подземен – ...	надлез – ...

Упражнение 5

- **Препиши думите, които нямат представка.**

сбор	результат	наблюдение
скок	похлупак	изгода
следа	изба	растение
спомен	народ	искам
влечуго	услуга	поискам
маса	донос	истина

Упражнение 6

- **Открий думите с погрешно написани представки: у- вместо о- или о- вместо у-.**

- а) умивам, удобрявам, усуквам, укичвам, увековечавам, уковавам, услепявам, учудвам;
б) одумвам, окраса, омеквам, опаковка, очудено, опазвам, ограда, омръзна ми.

Упражнение 7

- **Посочи думите, които се употребяват и с представката о-, и с представката у-:**

украсявам	–	окрасявам
оглеждам се	–	углеждам се
указвам	–	оказвам
омалявам	–	умолявам
оглаждам	–	углаждам
углупявам	–	оглупявам

Упражнение 8

- **Обясни разликата в значението на двойките думи.**

преписвам	–	приписвам
превързвам	–	привързвам
престъпвам	–	пристъпвам
превеждам	–	привеждам
претеглям	–	притеглям

Упражнение 9

- **Докажи, че дадените думи са написани правилно.**

Възпитание, сбирка, безпощаден, безчет, възпоменание, сговор, възстановяване, въстаник, сграда, сдружение.

▣ ПРАВОПИС НА НАСТАВКИТЕ

ЗАПОМНИ !

Много нови думи се образуват с наставки, които се прибавят към:

- **съществителни имена:** планина – планински, бор – боров;
- **глаголи:** ловя – ловец, сея – сеитба;
- **прилагателни имена:** жълт – жълтеникав;
болен, болна – болнав.

Упражнение 1

- **Подреди в групи съществителните имена с еднакви наставки.**

Бъчвар, косач, летец, скривалище, учител, крадец, предател, старец, читалище, продавач, мелничар, шивач, основател, вестникар.

Упражнение 2

- **Подчертай наставките, с които са образувани дадените прилагателни имена. Състави с тях словосъчетания (прилагателно + съществително).**

Лигав, зеленикав, тревист, зъбат, ревлив, априлски, огнен, селски, плувен, глуповат, копринен.

Упражнение 3

- **Посочи глаголните наставки.**

Отговарям, получавам, намирам, събарям, изгарям, донасям, набирам, ритвам, развалям.

Упражнение 4

► **Подчертай наставките.**

Обущарница, преводачка, пчелар, шивачница, братче, издателство, готвачка, часовникарство.

Упражнение 5

► **Образувай прилагателни имена с наставка -ен. Срецу всяко прилагателно напиши формите му за женски, среден род и за множествено число.**

Колектив, обувки, земя, автобус, лято, река, жилище, сезон, училище, захар, камбана, есен.

Упражнение 6

► **Провери няма ли правописни грешки в прилагателните.**

Писменни упражнения, камена ограда, художествена самодейност, пламени поздравя, особенни хора, странно поведение, собствено жилище, безлуна нощ.

Упражнение 7

► **От дадените глаголи образувай други глаголи с представки и наставки.**

Работи по модела: *пиша – напиша – написвам*

Дам, чета, шия, плета, бия, мия, пея, летя, чупя.

Упражнение 8

► **От дадените прилагателни имена образувай глаголи с представки и наставки.**

Работи по модела: *топъл – отоплявам*

Чист, слаб, стар, нов, кръгъл, жълт, лесен, дебел.

▣ ФОРМООБРАЗУВАЩИ МОРФЕМИ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Формообразуващи морфемии са **окончанието** и **определителният член**.
- Тези морфемии се прибавят към **основата** или направо към **корената** на думата.

- **Определителният член** е характерен за имената и някои разреди местоимения.
- **Окончанието** се променя, когато се образуват формите на думата.

Упражнение 1

- ▶ **Определи значението на всяко от окончанията.**

Работи по модела: *столове* – ове – мн.число на същ. от м.р.

Пътища, братя, тръгвам, учители, крила, бера, мечтаят, макарони, берачи, песничка, училище, първа, студове, храсти, нови.

Упражнение 2

- ▶ **Напиши членуваната форма на следните съществителни.**

Кост, нощ, площад, куче, момичета, власт, сутрин, овце, моливи, приятел, ден, музей, чичо, чичовци, съдия, жури, линия, песен, деца.

Упражнение 3

- ▶ **Извади в колона подчертаните съществителни. Направи им пълната граматическа характеристика. Определи на всяко от тях основната форма.**

Тя иска да хване *пътчката*, по която винаги отива на лов, ала затъва в дълбокия *сняг*. Тя решава да промени своя път и тръгва нагоре през *гората*, където *снегът* беше най-плитък. От време на време тя се спира и слуша.

(По Емилиян Станев)

■ СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Думи, които назовават предмети, явления, вещества и др., се наричат **съществителни имена**.
- **Основна форма** на съществителните имена е нечленуваната форма за единствено число.
- Съществителните имена биват **собствени** и **нарицателни**.
- Собствените имена винаги се пишат с **голяма** буква.

Упражнение 1

- **Състави 5 изречения с някои от дадените думи и словосъчетания.**

Украйна, България, Киев, София, Стара планина, Карпатите, Черно море, Днепър, Днестър, Дунав, Рила, Варна, Одеса.

Упражнение 2

- **Препиши текста.**

Отидохме на екскурзия в Пирин. Изкачихме се на един висок връх. Пред очите ни се разкри с цялата си красота Беломорска Тракия. Навсякъде имаше много хора. Всички очакваха да започне фестивалът „Пирин пее“. Стоянка Димитрова, наша съученичка, каза, че взима участие в концерта, защото отдавна пее в градския народен хор заедно с майка си. И ето зазвуча „Мила Родино“, а след това и „Моя България“, „Пътнико свиден“ и много народни песни.

? **Отговори на въпросите:**

1. Има ли в текста съществителни собствени имена?
2. Защо в словосъчетанието *Беломорска Тракия* и двете думи са написани с голяма буква, а в словосъчетанията *Черно море* и *Стара планина* втората дума трябва да се пише с малка буква?

Упражнение 3

► Задачи:

1. Разкажи за съборния празник в родното ти село.
2. Разкажи за най-любимата песен на семейството си.

Упражнение 4

► Прочети текста. Извади съществителните в две колонки – Собствени съществителни имена и Наричателни съществителни имена. Обясни правописа на съществителните.

Хипопотам

Чуден беше тоя Хипо,
моят нов приятел млад,
нищо, че бе страшно чипо
същество от остров ЧАД.
Грееше го слънце-фурна.
А той, сякаш облак чер,
мамеше ме да се гмурна
във водите на Нигер.
Хипо не търпи обиди.
Учи. Помни като слон.
Знае где каквото види
от Гвинея до Габон...

Йордан Милев

Упражнение 5

► Напиши кратко разказче на тема „Лято“, като използваш някои от следните съществителни имена.

Почивка, разходка, море, гора, планина, риболов, въдица, прохладна, пътувам, влак, самолет, параход, Витоша, Карпатите, Варна, Одеса, София, Киев, Днепър, Дунав.

▣ РОД И ЧИСЛО НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА

II

ПРИПОМНИ СИ !

- В българския език има три рода: *мъжки, женски и среден*.
- В българския език има две числа: *единствено и множествено*.
- Съществителните имена притежават род, но не се променят по род.
- Всяко съществително принадлежи към един от трите рода, който се определя с помощта на думите *един, една, едно*.

Упражнение 1

- **Подреди съществителните имена в три колони в зависимост от рода им.**

Старица, богаташ, ъгъл, братче, стая, котка, момиче, трапеза, ястие, супа, чорба, площад, сутрин, вечер, момче, чушка, хлапе, семейство, прозорец, куче, летопис, печат, маса, шоколад, килим, ухо, училище, молив, таван, блок, къща.

Упражнение 2

- **Определи рода на следните съществителни имена, като използваш думите *един, една, едно*.**

Баща, случай, чичо, съдия, вуйчо, дядо, вечер, захар, такси, жури, славей, ос, болест, гвоздей, радост, пролет, медал, детайл.

Упражнение 3

- **Извади в колона съществителните имена в основната им форма. Определи рода им.**

Приказка за Лъжата (откъс)

И тъй тръгна Лъжата през гори и планини и де кого срещнеше из пътя, пошепваше му на ухото разни измислици за Търпелан. Скоро тя стигна и в самия град, където живееше Търпелан, и с още по-голямо усърдие започна да одумва и дори направо да клевети невинния човек. От сутрин до вечер Лъжата сновеше из градските улици и площади, влизаше в къщите, сядаше край чуждите трапези и караше всички да я зяпат и да я слушат с любопитство.

Лека-полека хората не само повярваха на Лъжата, но и сами започнаха да съчиняват нови клевети.

А къде се губеше Истината и защо не се явяваше да спаси Търпелан? Не се знае колко време бе изтекло, но един ден най-сетне Истината се яви в града на Търпелан. Тя беше потънала в прах и от нозете ѝ капеше

кръв. И пред насъбрания народ Истината разказа, че всички грехове и злодеяния на Търпелан са измислени от Лъжата, която е искала да погуби един невинен човек.

(По Светослав Минков)

Упражнение 4

- ▶ **Напиши в множествено число съществителните имена.**

Работи по модела: *врата – врати*

око – ...	море – ...	събрание – ...	път – ...
младеж – ...	село – ...	чайник – ...	монах – ...
нощ – ...	влак – ...	сняг – ...	съд – ...
ножица –	нож – ...	поле – ...	лист – ...

- ? **Отговори на въпросите:**

1. Има ли фонетични промени?
2. Има ли дублетни форми?

Упражнение 5

- ▶ **Подреди съществителните имена по род и срещу всяко от тях напиши формата му за множествено число.**

Момче, синигерче, гора, вълк, таралеж, момче, кокиче, град, свят, облак, земя, училище, доказателство, неволя.

Упражнение 6

- ▶ **От дадените едносрични съществителни от мъжки род образувай формата за множествено число. Групирай получените форми според окончанието им.**

Вълк, мъж, вид, крак, ключ, цар, стол, влак, кос, път, храст, зъб, край, кран, ден, сок, дъжд, блок, гост, княз, цирк, смях.

- ? **Отговори на въпросите:**

1. Има ли фонетични промени в групата на **-ове, -еве**?
2. Има ли фонетични промени в други групи?

Упражнение 7

- ▶ **Обясни звуковите промени при образуване на формите за множествено число:**

- а) хирург – хирурзи, геолог – ... , подвиг – ... , подлог – ... ;
- б) войник – войници, учебник – ... , чайник – ... , ученик – ... ;
- в) стомах – стомаси, монах – ... , кожух – ... ;
- г) крадец – крадци, орел – ... , плувец – ... , петел – ... ;
- д) вятър – ветрове, център – ... , министър – ... , тигър – ... .

▣ ЧЛЕНУВАНЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Когато пишеш или говориш за познат предмет, трябва да се добави към името му особена част на думата, която се нарича **член**, тоест думата **се членува**.
- Формата на името, която не е членувана, се нарича **обща** или **неопределена**.
- Членуваната форма се нарича **определена** или **членна**.

Упражнение 1

► **Извади членуваните съществителни имена в единствено число и ги групирай според членната морфема.**

1. Пътят от Царевец до градските порти беше претъпкан с народ.
2. Той плесна с ръка челото си.
3. Късно през нощта Мария излезе на терасата пред спалнята си.
4. Ръцете им бяха развързани за нова дейност.
5. Есента беше дала обилен плод.
6. Извън крепостта навалицата беше още по-голяма.
7. Сърпът блестеше в ръцете ѝ и краищата на пребрадката ѝ още трептяха като крилца.
8. Зад селото се ширеше надалече узрялото поле, позлатено от слънцето.

Упражнение 2

► **Членувай дадените съществителни от мъжки род с пълния и краткия определителен член:**

- а) бой, музей, кравай, славей, червей, трамвай, тролей, злодей;
- б) учител, писател, основател, високоговорител, пожарогасител, предател, усилвател, двигател, укротител, кръводарител;
- в) мускетар, градинар, аптекар, библиотекар, рицар, леяр, юбиляр, лекар, огняр, грънчар;
- г) ден, зет, кон, крал, цар, нокът, лакът, огън, сън, път.

? **Отговори на въпросите:**

1. Кога се използва членът **-ят, -я?**
2. Как се членуват съществителните имена от мъжки род, които не могат да се членуват с **-ят, -я?**

Упражнение 3

- **Извади членуваните съществителни имена в множествено число, определи окончанието им и ги групирай според членната им морфема.**

Работи по модела: конете – кон-е-те

момчетата – момч-ета-та

събранията – събрани-я-та

1. Дрехите им бяха везани с тънка сърма и бисери.
2. Пазачите вдигнаха една от решетките.
3. Той не поиска да се подчинява на решенията на кмета.
4. Лицата на пратениците не бяха весели.
5. Стените на стаята тънеха в сянка.
6. Сълзите обливаха лицето му.
7. Очите му се проясниха.

? Отговори на въпросите:

1. Коя членна морфема се употребява в извадените форми след окончанията *-а* или *-я*?
2. Коя членна морфема се употребява, ако общата форма за множествено число завършва с окончанието *-и*?

Упражнение 4

- **Членувай с *-ът*, *-а* или с *-ят*, *-я*.**

Бряг, век, ден, път, сън, герой, пожар, пазар, зъболекар, тротоар, слушател, лъв, княз, нектар, пчелар.

? Отговори на въпросите:

1. Има ли при членуването фонетични промени в корена на думите?
2. Има ли членни форми, в които членът е под ударение?

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Ако съществителното от мъжки род е **подлог**, то се членува с пълния определителен член.
- Ако съществителното от мъжки род е **допълнение**, трябва да се членува с краткия определителен член.
- Ако съществителното може да се замести с местоимението **той**, значи е подлог и трябва да се членува с пълния определителен член, във всички други случаи – с краткия.

Упражнение 5

► Попълни празните места.

1. Напразно цар... се мъчеше всякак да му угоди.
2. Живот... наоколо не изглеждаше променен.
3. И цар..., и съдиите се почесаха по нос... и не посмяха да кажат нищо, защото се уплашиха от гнев... народен.
4. За разлика от родителите син... не се отличавахе нито с вроде-ни дарби, нито с особено прилежание.
5. Старец... почти забравяше, че на свет... съществуват някакви негови братовчеди.

? Отговори на въпросите:

1. Винаги ли се членуват допълненията?
2. Винаги ли се членуват подлозите?

■ ПРИЛАГАТЕЛНО ИМЕ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Думата, която означава признак на предмет, се нарича **прилагателно име**.
- Прилагателното име в изречението се свързва със съществително име.
- Прилагателните имена се откриват с въпросите **какъв? каква? какво? какви?**
- Прилагателните имена, които показват качество на предмета, имат степени за сравнение, които се образуват с помощта на частиците **по-** и **най-**, например:

висок – положителна степен;
по-висок – сравнителна степен;
най-висок – превъзходна степен.

Упражнение 1

► Състави словосъчетания с дадените съществителни, като ги поясниш с прилагателни.

Къща, учител, ученик, път, болка, дете, село, мост.

Упражнение 2

► Извади съществителните, които са образувани от прилагателни.

Работи по модела: *плахост* – *плах*

Глухар, бръснар, височина, летец, смелост, планина, блато, новина, слабост, двойник, столар, старец, билкар.

Упражнение 3

- Препиши текста. Постави пропуснатите прилагателни, като ги съгласуваш със съществителните, използвайки въпросите.

Думи за попълване: лунен, струнен, приятен, сънен, ранен, копринен, утринен.

Варна

(откъс)

... (каква?) нощ. Прибирам се у дома, но не ми се спи. В градината свири ... (какъв?) оркестър. ... (какви?) звуци се носят над ... (какво?) море.

Захласнат аз стоя до ... (какви?) зори. Като ... (какъв?) плюш ме погалва ... (какъв?) ветрец.

(По Пелин Велков)

ЗАПОМНИ !

- Прилагателните имена, които не са образувани от други думи, се наричат **непроизводни**, например:
нов, бос, лек, млад, смел, син, див и др.
- Прилагателните имена, които са образувани с наставки от други думи, се наричат **производни**, например:
хремав, татков, силен, мързелив, ревлив, чудат, лъчист, жилест и др.
- **Сложните** прилагателни имена могат да се образуват от различни видове думи, например:
тъмносин, небесносин, снежнобял и др. (от две прилагателни);
белобрад, русокос и др. (от прилагателно и съществително).

Упражнение 4

- **Образувай прилагателни имена от следните съществителни.**

Работи по модела: дърво – дървен

Планина, домати, дърво, ум, море, човек, село, вода, есен, стена, сън, район, град, време.

Упражнение 5

- Препиши текста. Открий сложните прилагателни имена. Обясни от кои думи са образувани.

1. Дългокраки водни кончета трептяха с дългите си крилца.
2. Широките черно-кафяви крила на орела се размахваха над нас.
3. Водният плъх беше жесток и коравосърдечен.

(По Емилиян Станев)

? **Отговори на въпросите:**

1. Каква е разликата в правописа на дадените сложни прилагателни?
2. Защо думата *черно-кафяви* е написана с чертичка?
3. Можеш ли да формулираш правило за правописа на сложните прилагателни?

Упражнение 5

- **Извади степенуваните прилагателни. Състави с тях 5 изречения.**

Спортист

Аз искам
да спя под пиринските мури,
да удрям с весла черноморските бури,
да стана по-пъргав от горска сърна,
да бъда по-силен от морска вълна,
по-зорък от ястреб,
от струна по-прав,
по-волен от вятър,
от камък по-здрав!

Цветан Ангелов

Упражнение 6

- **Препиши изреченията, като поставиш прилагателните имена в сравнителна или превъзходна степен.**

1. Дунавската равнина е (голяма) от Пловдивското поле.
2. Рила е (висока) планина в България, Стара планина (дълга), а Родопите (широки).
3. (Висока) планина в Балканския полуостров е Рила планина.
4. Река Марица е (дълга) от река Тунджа, но е (къса) от Дунав.
5. Рила планина е (висока) от Витоша.

▣ РОД И ЧИСЛО НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Прилагателните имена се променят по *род* и *число*.
- Прилагателните имена имат форми за *мъжки, женски, среден род*.
- Прилагателните имена имат форми за *единствено* и *множествено число*.
- *Основна форма* на прилагателното име е формата за мъжки род единствено число.

Упражнение 1

- **Срещу всяко прилагателно напиши формите за женски, среден род и множествено число.**

Голям, малък, близък, син, зелен, черен, семеен, беден, зеленикав, бял, планински, червен, висок, кафяв.

? **Отговори на въпросите:**

1. Какви звукови промени има при формообразуването?
2. Във всички ли образувани от тебе прилагателни се отбелязват фонетични промени?

Упражнение 2

- **Извади прилагателните имена, посочи рода, числото и основната им форма. Научи стихотворението наизуст.**

На мама

Мила мамо,
в този ясен,
в този слънчев
и прекрасен
ден,
на тебе посветен,
приеми цветята свежи
с моя поздрав,
мил и нежен,
дар
от твоето дете
в знак
на обичта
към теб.

Елисавета Багряна

Упражнение 3

- **Образувай прилагателни имена от мъжки род от следните съществителни.**

Село, море, желязо, поле, дърво, вода, домати, река, книга, дом, бор, равнина.

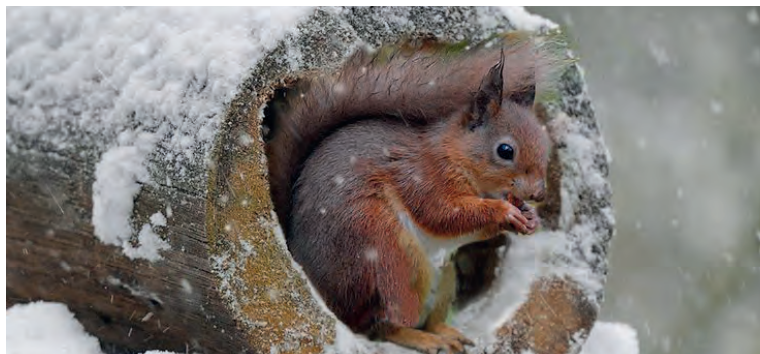
Упражнение 4

- **Препиши текста. Подчертай прилагателните имена.**

Палавница (откъс)

Катеричката Кики подаде черното си носле от хралупата и погледна навън. Гледа и се чуди. Снощи в гората валеше студен дъжд. Духаше мразовит вятър. Всичко беше мокро и черно. А сега дърветата са засипани с мек, пухкав сняг. Клоните им са приведени до земята. И цялата гора е бяла, тиха, сякаш не е гора, а сън.

(По Емилиян Станев)

Упражнение 5

- **Отгатни гатанките. Препиши прилагателните имена. Определи рода и числото им.**

1. Пъстър или черен,
но приятел верен
скоква отведнъж,
щом заплиска дъжд.
Що е то?

Мария Георгиева

2. Работлива ръчица
везе с тънка иглица.
Беличко е платното,
тъмносиньо – вземото.
Що е то?

Борис Е. Босяк

3. Яхнал конче момък млад,
полетял като крилат
по сребриста стръмнина.
Що е кончето?

Асен Босев

▣ ЧЛЕНУВАНЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Прилагателните имена **се членуват** в зависимост от рода и числото им.
- Основната форма (м.р., ед.ч.) има **пълна** (на **-ят**) и **кратка членна форма** (на **-я**).
- Ако прилагателното от мъжки род завършва на съгласна, при членуването основата се разширява с гласната **-и**. Например:
*зелен – зелени**Ият**, зелени**Ия**.*
- Прилагателните имена от женски род се членуват с член **-та**, от среден род – с член **-то**, от множествено число – с член **-те**.
- Прилагателните във форма за сравнителна и превъзходна степен се членуват както и в положителната форма, например:
*по-зелен – по-зелени**ят**, по-зелени**я**;
най-зелен – най-зелени**ят**, най-зелени**я**.*

Упражнение 1

- **Редактирай текста. Съгласувай и членувай прилагателните имена в текста.**

През май в Добруджа (откъс)

Тогава нивите са в (най-буйното) си растеж. (Благодатната) плод зрее. (Трудолюбивите) селянин е доволен и весел, защото вижда (буйния) ниви отпреде си. А обърне ли поглед към (сивите) небе, вижда (малкото тъмно) облак, от който ще излее (благодатна) дъжд над (голямото плодородно) поля.

Такава е Добруджа през месец май.

(По Йордан Йовков)

? Отговори на въпросите:

1. Какви фонетични промени можем да наблюдаваме при членуването, ако основната форма на прилагателното завършва на **-ен** или **-ък**?
2. Отбеляза ли други фонетични промени при съгласуването?

Упражнение 2

- ▶ **Определи основната форма на прилагателните имена от упр. 1.**

Упражнение 3

- ▶ **Групирай прилагателните имена по род и число. Членувай ги.**

Меден кавал, овче сирене, остри върхове, планински орел, сини скали, малко облаче, моминска песен, скрита въздишка, хубаво момиче, планинско село, дивна легенда, кокошо яйце, смело сърце, стар ловец, тъмна сянка, бял облак, червен лист.

Упражнение 4

- ▶ **Извади членуваните прилагателни, определи рода и числото им, подчертай членната морфема.**

Под игото (откъс)

Слънцето беше залязло тихо и величествено. Последните му зари, които позлатяваха високите бърда на Стара планина, изчезнаха... Белите сипеи на запад потъваха във вечерната дрезгавина, която застилаше все повече и повече манастирските ливади. Крилатият народ, който веселеше денем долината, сега се гушеше мълчаливо в гнездата си. Скоро блесна и месечината. Златна ведрина заля и ливадата, и дърветата, които хвърляха на земята чудновати сенки.

(По Иван Вазов)

Упражнение 5

► Попълни празните места.

1. Остана най-малки... му син, Милен.
2. На други... ден Ванчо наистина не си отиде.
3. Ето кой беше най-драги... ми гост.
4. Глухи... старец се засмя така весело, че лулата падна от устата му.
5. Христина играеше лудо, като че ли на шега. И насмешливо поглеждаше млади... воденичар.

■ ЧИСЛИТЕЛНО ИМЕ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- **Числителното име** е част на речта, която назовава число, брой или поредност.
- Числителните имена се делят на **бройни** и **редни**.

Упражнение 1

► Прочети текста. Извади числителните имена.

Чудно нещо (откъс)

Чудно нещо! Как се случи
Тошко двойка да получи
(втора двойка този срок),
при това на стар урок.

„Нищо чудно – ще речете –
щом лениво е момчето,
щом не учи по програма
и до днес режим си няма.“

Тошко всички изпревари:
първ направи си наесен
дневния режим. Чудесен!

В точки – първо, второ, трето,
всичко е написал – ето
на стената окачен
строг режим за всеки ден...

Сутрин в седем не пропуска
Тошо топлата закуска,
сети ли отново глад,
знае – време за обяд.
Но едно е само лошо:
сложил е в режима Тошо
точка – шестата поред –
„Учене от три до пет“!...

Леда Милева

? Отговори на въпросите:

1. Към кои видове се отнасят извадените числителни?
2. Има ли в текста съществителни имена, образувани от числителни?
3. А ти имаш ли дневен режим? Окачен ли е на стената в стаята ти? Какво е посочено в дневния ти режим?

▣ ЧИСЛИТЕЛНО БРОЙНО ИМЕ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Дума, която означава броя на предметите или на лицата, се нарича **числително бройно име**.
- Числителното бройно име отговаря на въпроса **колко**? Например:

Колко села? – Две села.

Колко молива? – Петнайсет молива.

- Числителните бройни имена нямат и не се изменят по род и число:

десет мъже / десет жени / десет деца

Изключение: *един, една, едно, едни* (има форми за три рода и мн.ч.);
два (форма за м.р.), *две* (форма за ж. и ср.р.).

- Числителните бройни имена могат да се членуват с член **-те** или **-та**. Например:

седем чудеса – седемте чудеса

триста книги – тристата книги

Внимавай! *Един – единИят, единИя,*

една – едната,

едно – едното,

едни – едните.

два – двата, но: две – двете.

Внимавай! Ако бройното числително завършва на *-т*, в членната му форма се пише удвоено *т*, например:

десет момичета – десетте момичета
единайсет села – еднайсетте села

- Ако числителните бройни от *две* до *шест* се отнасят *до лица от мъжки род*, те се употребяват във форми, образувани с наставка *-ма* или *-има*, например:

два – двама ученици
три – трима студенти
четири – четирима учители
пет – петима лекари
шест – шестима мъже

Упражнение 1

- **Открий числителните имена в текста.**

Какво за песента е нужно

(откъс)

Тъй става песента любима
на двама, после и на трима –
със теб сме вече четирима,
със теб – петима, с теб – шестима.
Без песничка човек е беден –
ела при нас да станем седем.
А ти защо си тъй ядосан?
Ела при нас да станем осем.
Ела и ти с гласа си весел
да станем девет, после десет ...

Никола Йорданов

? Отговори на въпросите:

1. Има ли в текста особени числителни имена?
2. Какво обозначават?
3. Как са образувани?

ЗАПОМНИ!

- Числителните бройни имена, които завършват на **-десет**, могат да се употребяват в **пълна** и **съкратена** форма. Например:
двадесет и *двайсет*,
дванадесет и *дванайсет*,
шестдесет и *шейсет*.
Изключение: *петдесет*, *седемдесет*, *осемдесет*, *деветдесет*.
- И при изговор, и при писане се предпочитат **съкратените** форми.
- При изговора на тези форми не трябва да се изпуска крайната съгласна **т**.

Упражнение 2

- ▶ **Членувай дадените числителни бройни имена. Напиши по едно изречение с тях.**

Двадесет, пет, девет, единайсет, двама, двеста.

- ? **Отговори на въпросите:**

1. В обща или членна форма са употребени дадените числителни в съставените от тебе изречения?
2. Защо някои числителни са членувани?

Упражнение 3

- ▶ **Открий числителните имена в текста на гатанката.**

0

2

9

5

1

Ние сме девет момчета,
девет чудни братлета
и единичка сестричка,
кръгла като паричка.
Ние за думи сме неми,
но сме бройци големи,
но сме чудни сметачи –
само дай ни задачи.
Що е то?
Потъркайте си челата
и отвърнете: ....

4

8

>

3

6

Асен Разцветников

Упражнение 4

- ▶ **Препиши от учебника си по математика една задача. Числителните бройни напиши с думи.**

Упражнение 5

- **Напиши по едно изречение с дадените числителни.**
Един, една, едно, два, две.

Упражнение 6

- **Прочети изреченията. Открой числителните бройни.**
1. Петима Петко не чакат.
  2. С един камък зид не става.
  3. Две дини под една мишница не се носят.
  4. Две ръце едно лице мият.
  5. Десет пъти мери, веднъж режи.

? **Отговори на въпросите:**

1. Знаеш ли други пословици и поговорки, в които се използват числителни бройни имена?
2. Знаеш ли гатанки, броилки и скоропоговорки, в които са употребени числителни бройни имена?

Упражнение 7

- **Препиши текста. Подчертай съществителните имена, образувани от числителни.**
1. Виж! Идва седмицата!
  2. Вестникът е седмичник, а не всекидневник.
  3. Как се наричат дните на седмицата?
  4. Този текст прочетете на двойки.
  5. Разкрита ли е тайната на Бермудския триъгълник?

? **Отговори на въпросите:**

1. Как се наричат дните на седмицата?
2. Кои от тях са образувани от числителни имена?

Упражнение 8

► Извади числителните имена. Постави въпрос към всяко от тях.

Аз – едно, а с тебе – две,
три нататък ме зове.
Следват четири и пет,
шест и седем са напред.
После осем, девет, десет,
десет ми успех донесе.
А нататък вече знай се:
единайсет чак до двайсет.
Е, кажете ми защо
да не стигна и до сто?

Асен Босев

? Отговори на въпросите:

1. Кои от извадените числителни при членуване се пишат с двойно *m* (-*mm*-)?
2. Как се изговарят тези числителни?
3. Можеш ли да броиш до сто? ...до хиляда?

Упражнение 9

► Прочети изреченията на глас.

За най-любознателните

1. Всички насекоми имат по 6 крака, а паяците – 8.
2. Гъсениците вдигат 25 пъти по-голям товар от теглото си, мравките – 100 пъти, а пиявиците – 1500 пъти.
3. Най-едрият африкански слон тежи около 6 тона, а китовата акула – 30 тона.
4. Най-големите бозайници на Земята са сините китове – 150 тона и 33 метра дължина.
5. Най-високото животно е жирафът – 5 метра, а

най-дългото – червеят-паразит, живеещ в стомаха на кита – около 40 метра.

6. Най-бързо тича гепардът – 100 километра в час, най-бързо лети иглоопашатата лястовица – 160–170 километра в час.

(По Елена Коларова)

? Отговори на въпросите:

1. Какъв вид са числителните имена в текста?
2. С каква цел са употребени тези числителни?

▣ ЧИСЛИТЕЛНО РЕДНО ИМЕ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Числителното редно име обозначава **поредността на предметите** (одушевени и неодушевени) и отговаря на въпрос **кой по ред?** Например:

Трети март, *пети* клас, *Първи* септември.

- **Основната** форма на числителните редни е форма за мъжки род единствено число.
- Редните числителни имена **се изменят по род и число**, като се съгласуват със съществителните имена, към които се отнасят, например:

първи ден, *първа* стъпка, *първо* място,
първи преселници.

- Редните числителни имена **се членуват като прилагателни**, например:

първи ден – *първият* (*първия*) ден,
първа стъпка – *първата* стъпка,
първо място – *първото* място,
първи преселници – *първите* преселници.

- Редните числителни имена могат да се пишат с арабски и римски цифри.

Внимавай! Ако редното числително е написано с арабска цифра, след цифрата трябва да се сложи точка, например:

пети клас – *5.* клас

ЗАПОМНИ!

- При писане на дата след цифрата на деня и след цифрата на месеца трябва да се постави точка, например:

3.3.1878 г. – 3.III.1878 г.

Внимавай! Когато името на месеца е написано с дума, точката не се поставя:

3 март 1878 г.

Упражнение 1

- ▶ **Замени следните числителни бройни с редни. Състави по едно изречение с тях.**
2, 103, 7, 24, 12, 77.

Упражнение 2

- ▶ **Напиши с цифри датите на рождения ден на всеки член на семейството ви.**

? **Отговори на въпросите:**

1. С какви цифри може да се пишат датите?
2. Кога не се поставя точка при написване на дата?

Упражнение 3

- ▶ Членувай с пълнен и кратък член следните числителни редни имена. Състави с тях по едно изречение.
Работи по модела: *пети – петият – петия*
Шести, двайсет и осми, петдесети, четвърти.

Упражнение 4

- ▶ Прочети текста. Извади в колонки бройните и редните числителни имена.

Майчина слава

На полето дъб кръстат с три зелени ствола.

В моя майчин дом растат лични три сокола.

Първият – монтьор в завод, бди на двайсет стана,
та за целия народ да тъкат премяна.

Вторият пък – звеновод, сей, оре с другари –
Да прашят от златен плод ракли и хамбари.

Третият сокол – пилот, с мляко съм кърмила,
Пази слънчевия свод, дом и майка мила...

На света от мен едва ли по-щастлива има.

Нейде син един и два, а у мене **трима!**

Иван Кръстев

? Отговори на въпросите:

1. Какво означават подчертаните думи?
2. Каква е разликата между употребата на думите *три* и *трима*?

Упражнение 5

- ▶ Припомни си приказката. Обясни поуката.
- ▶ Открий в текста числителните имена.
- ▶ Преразкажи приказката, като употребяваш числителните имена.

Най-скъпият плод

Един баща имал трима синове. Веднъж той казал на синовете си:

– Ето ви по една кесия с жълтици. Вървете по света и търсете най-скъпоценния плод. Който ми донесе този плод, ще му дам половината от богатството си.

Взели синовете кесиите и тръгнали на три страни. След три години се върнали при баща си.

Първият казал:

- Аз купих свесло грозде, татко. То е най-скъпоценният плод.
- Аз купих два портокала, три фурми и много банани. Те са най-скъпоценните плодове – рекъл вторият.

Третият казал:

- Аз учих три години. Плодовете, които набрах, не се виждат. Те са в сърцето и в ума ми. Мисля, че са скъпоценни плодове.

Бащата го прегърнал и казал:

- Ти си донесъл най-скъпоценните плодове, синко. Най-скъпи са тези плодове, които знанието дава на човека.

? Отговори на въпросите:

1. Има ли в текста бройни числителни?
2. Има ли в текста редни числителни?
3. Каква е общата форма на членуваните числителни?
4. Как би трябвало да се членуват числителните имена, които са употребени в обща форма?

Упражнение 6

► Определи вида на използваните числителни.

Десет джоба

Днес при шивача бях на проба
и казах да ми сложи десет джоба –
да мога, както аз си ща,
да слагам всякакви неща:
във първия – най-дребните стотинки,
във втория – пакетчето с гризинки,
във третия – бонбоните със дъвката,
в четвъртия – флумастера с калъфката,
във петия – пергела с транспортира,
във шестия – шест цветни тебешира,
във седмия пък – стъклените топчета,
във осмия... Да! – скъсаните копчета.
В деветия... Хей, да не сторя грешка!
В десетия – една бележка:
какво съм сложил в новата си дрешка.

Георги Ивчев

? Отговори на въпросите:

1. Има ли в текста членувани числителни?
2. Как и защо са членувани?
3. На колко места в текста е нарушено правилото за удвояване на предлога? Защо?

Упражнение 7

- **Определи от кои числителни са образувани следните думи и към кои части на речта се отнасят:**

единица	петмилионен	удвоя	дваж
двойка	стократен	удвоявам	първо
четворка	двоен	повторя	второ
шестица	троен		трето
седмица	еднократен		
петокласник	единствен		
стоножка	еднокрак		

■ МЕСТОИМЕННИЕ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Думите, които заместват имената (съществително, прилагателно, числително), се наричат **местоимения**.
- Според значението и службата си в изречението местоименията се делят на групи:
  - лични* (аз, ти, той, тя, то, ние, вие, те);
  - притежателни* (мой, твой, негов, неин, наш, ваш, техен);
  - показателни* (този, онзи, такъв, толкова);
  - обобщителни* (всеки, всякакъв, всички);
  - въпросителни* (кой, какъв, чий, колко, що) и др.
- От въпросителните местоимения се образуват няколко вида местоимения:
  - неопределителни* (някой, някакъв, нещо, нечий, няколко);
  - отрицателни* (никой, никакъв, нищо, ничий, николко);
  - относителни* (който, какъвто, чийто, колкото).

Упражнение 1

- **Използвай дадените местоимения, за да съставиш изречения.**

Аз, наш, негов, какъв, техен, този, чий.

- ❓ **Отговори на въпросите:**

1. Кои от местоименията имат пълна и кратка форма?
2. Кога се употребяват пълните форми?
3. Кога се употребяват кратките форми?

Упражнение 2

► Извади местоименията и думите, които те заместват в текста.

Една събота същата учителка събра учениците от нейния и от нашия клас да ни прочете приказки. Аз седнах на първия чин и зачаках със затаен дух. След малко учителката взе новата книжка и ни прочете приказката „Чудната кутийка“.

Кой не знае тази приказка за доброто момиченце, което помага на котенце, кученце и на жабче? Те го обикват и от сърце му се отплащат. Подаряват му кутийка, от която бедното дете получава всичко, каквото пожелае.

Познавах и аз тази приказка от по-рано. Но сега учителката прочете приказката тъй хубаво, че тя ми се стори по-сладка и по-увлекателна. Всички герои оживяха пред мене чрез гласа на учителката.

(По Ран Босилек)

? Отговори на въпросите:

1. Каква е ролята на местоименията?
2. Какви са основните признаци на извадените местоимения?

Упражнение 3

► Редактирай изреченията, за да се избегне двусмислицата.

1. Овенът отишъл при овчаря. Той му казал, че овцете са недоволни от него.
2. Христо рядко пише писма на родителите си, но и те постепенно намаляват и стават по-сухи.

Упражнение 4

► Извади местоименията от текста.

Елин Пелин

(откъс)

„Аз раснах в една къща, в която имаше образовани хора, каквито по това време бяха рядкост. Братята ми бяха твърде ученолюбиви и любопителни. В нашата къща се получаваха различни списания и книги.

У дома се намираха „Рибният буквар“, съчиненията на Любен Каравелов и Христо Ботев, които аз разглеждах и четях с жив интерес. Баща ми имаше варница. Той често ходеше на пазара и продаде ли варта, все ще ни донесе по някоя книжка. Аз четях безразборно, каквото ми попаднеше. Домашните често ме караха да им чета. Понякога четях и на селяните.“

(По Иван Сестримски)

? Отговори на въпросите:

1. Какво заместват местоименията?
2. Какви са основните признаци на местоименията в текста?

Упражнение 5

► Прочети откъса от народната приказка. Извади местоименията.

Вълкът срещнал стар вол. Той кротко пасял. Вълкът го попитал:

– Защо не се криеш от мене? Не знаеш ли, че ще те изям?

– Аз съм стар и моето месо е жилаво – отвърнал волът.

– Нищо, моите зъби са остри – каза вълкът.

– Не можеш да ме уплашиш, защото не ми се живее. **Господарят ми не иска да ме храни и вчера ме изгони.** Той не ме иска, защото не мога да му работя вече.

– Чий вол си ти? Кой е твоят господар? Ще му отмъстя за неблагодарността му – заканил се вълкът.

– Виждаш ли онези тополи? Зад тях е нашето село. Неговата къща е най-голяма. Тя е наред селото.

? Отговори на въпросите:

1. Какви са по вид местоименията в текста на приказката?
2. По какво се различават местоименията в подчертаното изречение?

ЗАПОМНИ!

- В българския език активно се употребяват възвратни местоимения – **възвратни лични** и **възвратни притежателни**. Например:

*От тоз бряг, преди да си заmine,
събра си всеки пъстри раковини.
Тъга по лятото ли ни обзема,
ще спрем пред **свойте** раковини неми.*

Николай Зидаров

Внимавай! Спазвай книжовната норма в речта си:

моите, а НЕ: *мойте*; *нашите*, а НЕ: *наште*;
своите, а НЕ: *свойте*; *вашите*, а НЕ: *ваште* и под.

▣ ЛИЧНИ МЕСТОИМЕНЕНИЯ

II

ПРИПОМНИ СИ!

- Личните местоимения **заместват** имена на лица и предмети.
- Личните местоимения имат **лице, число** (две лица, две числа), а в трето лице единствено число – **род**, например:

той (м.р.), *тя* (ж.р.), *то* (ср.р.).

- Личните местоимения имат форми за **именителен, винителен** и **дателен** падеж, например:

аз / мене, ме / на мене, ми.

- Личните местоимения в именителен падеж в изречението изпълняват служба на **подлог**.
- Други падежни форми на личните местоимения се използват като **допълнения**.
- С предлозите се употребяват **пълните** форми на личните местоимения. Смисълът зависи от значението на предлога. Сравни:

Говоря → *на тебе.*
          → *за тебе.*
          → *с тебе.*

- Кратките форми на личните местоимения са **енклитични думи**, нямат собствено ударение и се произнасят слято с предходната дума, но се пишат разделно.

Внимавай! Ако в изречението две кратки лични местоимения се отнасят към един и същ глагол, едното е от дате-лен падеж и стои на първо място, а другото е от винителен падеж и стои след първото.

Упражнение 1

- ▶ Състави 5 изречения, в които личните местоимения да изпълняват службата на подлог.

Упражнение 2

- ▶ Състави 5 изречения, в които личните местоимения да изпълняват службата на допълнение.

? Отговори на въпросите:

1. Кои падежни форми се употребяват като допълнение?
2. Кои падежни форми се употребяват по-често – пълни или кратки? Защо?

Упражнение 3

- ▶ Замени с местоимения подчертаните думи.

1. Искаш ли да прочетеш *книгата*?
2. Кога ще напишеш *писмо на майка си*?
3. Ядем *от сладкишите*.
4. Не познавам *тази старица*.
5. *Лекарката* дава на *Стоян* две *рецепти*.
6. Трябва да предам *това писмо на сестра ти*.
7. *Цветан* обяснява *правилата на Георги*.

? Отговори на въпросите:

1. Към кой вид се отнасят използваните местоимения?
2. Променя ли се словоредът при използване на кратките лични форми? Как?

Упражнение 4

- ▶ Прочети. Посочи книжовните форми на подчертаните местоимения.

1. Правдата *нам* е защита, левът ни е вожд. (*Ив. Вазов*)
2. Нови юнаци пак да въстават и вместо *нази* бой да зафанат. (*Ив. Вазов*)

3. И **тям** на душата ставаше по-ясно. (Ив. Вазов)
4. Вижте Търново, Преслава – тия жални, съсипани: на преминалата слава паметници са **они**. (Ив. Вазов)
5. **Ази** възпявах **нашите** поляни, земля ни родна, с хубост покрита. (Ив. Вазов)
6. Добро ли сме, зло ли правили, потомството **назе** ще съди. (Хр. Ботев)

? Отговори на въпросите:

1. Кои местоимения са остарели?
2. Кои от тях и днес се срещат в родния ти говор?

II

ПРИПОМНИ СИ !

- При удвояване на личното местоимение формите му трябва да са **от един и същ падеж**. Сравни:
Правилно: *На мене* (дат. пад.) *ми* (дат. пад.) се пие.
Мене (вин. пад.) не *ме* (вин. пад.) е страх.
Неправилно: Аз (им. пад.) *на мене* (дат. пад.) се пие.
 Аз (им. пад.) не *ме* (вин. пад.) е страх.
- При общуване с един събеседник (устно или писмено) могат да се употребяват **учтивите форми** (2 лице, мн. ч.), които се пишат винаги **с главна буква**. Сравни:
 А **Вие** не сте ли от Украйна? – Момчета! А **вие** не сте ли от Одеса?
 Мога ли да **Ви** помогна с нещо? – Деца! Мога ли да **ви** поканя на гости?
 Много ми е приятно да се запозная с **Вас**! – Деца!
 Утре ще се видим с **вас**!

Упражнение 5

► Редактирай текста, ако е необходимо, като използваш учтивите форми.

1. Госпожо, вие учителка ли сте?
2. Госпожице, а вас мога ли да Ви помоля за услуга?
3. Господин Стоянов, на Вас мога ли да ви помогна?
4. На Вас много ли ви се спи?
5. А вие изглеждате много уморени.
6. Госпожа Иванова, а вие кога сте родена?

? Отговори на въпросите:

1. Как с учитивата форма **Вие** се съгласува сказуемото, изразено с глагол?
2. Как с учитивата форма **Вие** се съгласува сказуемото, изразено със спомагателния глагол **съм** и прилагателно?

Упражнение 6

► Попълни празните места в таблицата.

Число	Лице	Именителен падеж	Винителен падеж		Дателен падеж	
			пълна форма	кратка форма	пълна форма	кратка форма
Единствено число		аз	мене			ми
	2			те	на тебе	
	3	той		го		
		тя		я	на нея	
			него		му	
Мн. число		ние			на нас	
	2		вас, Вас			ви
		те	тях		на тях	

? Отговори на въпросите:

1. Винаги ли пълната форма с предлог **на** съответства на кратките дателни форми?
2. Пълните форми, употребени с други предлози, имат ли кратка форма?

ЗАПОМНИ !

- В българския език активно се употребяват не само лични, а и **възвратни лични местоимения**. Сравни:
Той говори **на тебе**. Той **ти** говори.
Той говори **на себе си**. Той **си** говори.
- Възвратните лични местоимения **не се изменят** по род и число.
- Те имат **пълни** (**себе си**; предлог + **себе си**) и **кратки** (**се, си**) форми.

Именителен падеж	Винителен падеж		Дателен падеж	
	пълна форма	кратка форма	пълна форма	кратка форма
–	себе си	се	на себе си	си

- Възвратните лични местоимения, за разлика от личните, нямат именителен падеж, а в изречението изпълняват само ролята на **допълнение**. Например:

Ти познаваш **себе си** най-добре. Ти **се** познаваш най-добре.
Вярваш на **себе си**. Вярваш **си**.

Често разказваш **за себе си**. Трябва да дойдеш **на себе си**.

Упражнение 7

- **Препиши текста. Подчертай възвратните лични местоимения. С помощта на таблицата (виж горе) посочи в скоби граматическите признаци на подчертаните местоимения.**

1. И сега отново той виждаше себе си, облегал гръб на влажния цимент.
2. Едва сега старият разказа за себе си.
3. Сърдя се по-скоро на себе си.
4. Той дойде на себе си едва през другата нощ.
5. Тогава всеки бързаше да извини себе си и да си припомни грешките на другите.

(По Павел Вежинов)

▣ ПРИТЕЖАТЕЛНИ МЕСТОИМЕНЕНИЯ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- **Притежателните местоимения** обозначават на кого принадлежи нещо. Например:
Украйна е **нашата** родина.
Книгата **му** не е много интересна.
Най-добрите **ми** приятели са **моите** съученици.
- Притежателните местоимения отговарят на въпросите **чий? чия? чие? чии?**
- Притежателните местоимения имат **пълна** и **кратка форма**.
- Пълните форми на притежателните местоимения **се изменят по род и число** и **могат да се членуват** в зависимост от ролята им в изречението.

- Кратките форми на притежателните местоимения са **енклитични думи**, нямат собствено ударение и се произнасят заедно с думата, към която се отнасят, но се пишат отделно.

Внимавай! Кратките притежателни местоимения съвпадат с кратките дателни форми на личните местоимения.

Упражнение 1

- ▶ Прочети изразително текста. Открий в текста притежателните местоимения, обясни значението им и посочи каква форма имат – пълна или кратка.

Хубаво си, **отечество** мое! Не ще се никога нагледам на божествената хубост на твоята природа. Само твоят образ, мил и величествен, стои неизгладим в душата ми, която те люби, милува и слави... Бъди благословено, **отечество** мое; бъди честит, балкански райо! Бъди голяма и славна, о, чудна земя, дете е цъфтяла люлката ми, дете ще се зеленее гробът ми.

(По Иван Вазов)

? Отговори на въпросите:

1. Има ли в текста думи, които днес не се употребяват в книжовния език?
2. Според тебе, защо не са членувани подчертаните съществителни?

Упражнение 2

- ▶ Открий пълните и кратките форми на притежателните местоимения в текста на гатанката. Обясни употребата им.

Имам аз другарка малка.
 Ни е Галка, ни е Лалка.
 Тя умница като мене е,
 може с моето умение.
 Нейде аз ако сгреша –
 с мене ще сгреша и тя.
 Щом задачата реша –
 с мене ще реши и тя.
 Моята другарка малка
 се нарича как?

Асен Босев

? Отговори на въпросите:

1. Има ли в текста местоимения от други видове?
2. Има ли в текста членувани местоименни форми?

ЗАПОМНИ!

- Възвратните притежателни местоимения имат **пълни** (*свой, своя, свое, свои*) и **кратка** (*си*) форми.
- Пълните форми **се изменят по род и число**. Например:
свой (м. р.), **своя** (ж. р.), **свое** (ср. р.), **свои** (мн. ч.)
- Пълните форми могат да **се членуват**. Например:
Той се грижи за **своите** роднини, а не за твоите.

Упражнение 3

► Извади възвратните местоимения.

Слон

Слонът тонове ще вдигне,
без окото да му мигне.
Би ни служил цял живот
на строежите с хобот.
Но на хоризонта пращан
пред товарите безстрашен
изпълнява своя план
вместо слона кулокран.
А пък слонът си живее
и като върви, люлее
своята мургава снага,
в пълно здраве досега.
Дълги зъби той подава
и пазачът пребледнява
ужасен на своя стол:
страда ли от зъбобол?

Николай Кънчев

? Отговори на въпросите:

1. Кои местоимения са възвратни притежателни?
2. Защо подчертаното местоимение не е книжовна форма?
3. Има ли в текста местоимения от друг вид?

Упражнение 4

► Прочети текста. Определи вида на подчертаните местоимения.

Сами (откъс)

Черното като смола зверче лежеше върху тясната площадка като коте, свило крачка под коремчето **си**. Тънкото **му** тяло изглеждаше в

тъмнината още по-дълго и приличаше на чепат клон. Само очите *му*, които светеха като фосфорни зърна, *го* издаваха. *Те* гледаха надолу в пропастта, където плискаше реката. Натам беше извърната и *неговата* глава. Но изведнъж *то* (зверчето) трепна и дългата *му* опашка удари тревата.

(По Емилиян Станев)

Бялка

Упражнение 5

► **Прочети. Извади местоименията. Дай основните им граматически характеристики.**

1. Те ще им купят портокали. – Те ще си купят портокали.
2. Той иска нещо за него. – Той иска нещо за себе си.
3. Тя се грижи за нейното братче. – Тя се грижи за своето братче.
4. Тя ѝ уши нова блузка. – Тя си уши нова блузка.
5. Той ще говори за баща му. – Той ще говори за баща си.
6. Тя пише писмо на майка ѝ. – Тя пише писмо на майка си.
7. Той провери нейните задачи по-бързо, отколкото тя – неговите. Той реши своите задачи по-бързо, отколкото тя – своите.

? **Отговори на въпросите:**

1. Каква е разликата между двойките изречения?
2. Защо има такава разлика в смисъла на изреченията?

▣ ПОКАЗАТЕЛНИ МЕСТОИМЕННИЯ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Показателните местоимения посочват **лица, предмети** (*този – онзи, тази – онази, това – онова, тези – онези*), **признаци** (*такъв – онакъв, такава – онакава, такава – онакова, такива – онакива*) и **количество** (*толкова*).
- Показателните местоимения за лица и предмети се делят на две групи: означаващи **близост** и означаващи **отдалеченост**.

- Показателните местоимения за предмети и признаци имат форми за род и число (виж таблицата).
- Показателното местоимение за количество **толкова** не се мени по род и число:

толкова хляб, толкова часове.

	Единствено число			Множествено число
	м. р.	ж. р.	ср. р.	
За близки лица и предмети	този (тоя)	тази (тая)	това (туй)	тези (тия)
За по-далечни лица и предмети	онзи (оня)	онази (оная)	онова (онуй)	онези (ония)
За признаци	такъв	такава	такова	такива
За количество	толкова (за ед. и мн. число)			

Упражнение 1

► **Извади показателните местоимения от пословиците. Обясни за какво служат местоименията.**

1. Богати са онези, които имат много приятели.
2. Не е живял безполезно онзи, който е посадил през живота си поне едно дръвче.
3. Сънят е като богатството: колкото повече спиш, толкова повече ти се спи.
4. Каквото е повикало, толкова се обадило.
5. Най-хубавата храна е онази, която вече е готова.

Упражнение 2

- **Образувай двойки изречения с показателни местоимения за близки и далечни предмети:**

този (тоя) – онзи (оня);
тази (тая) – онази (оня);
това (туй) – онова (онуй);
тези (тия) – онези (ония).

Упражнение 3

- **Напиши диалог на тема „Семейният ни албум“ (до десет реплики), в който да отговориш на въпросите на приятеля си, показвайки му снимките на роднините ти.**

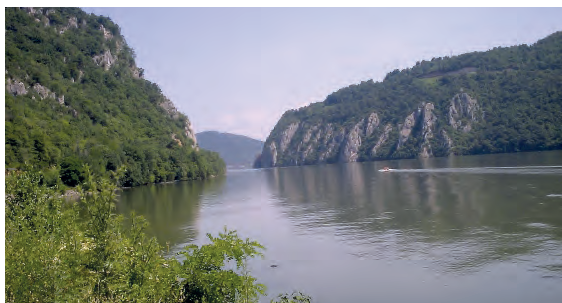
Упражнение 4

- **Прочети изреченията. Извади местоименията.**
1. Комарите били толкова много, че видимостта рязко се влошила.
  2. Ние сме много в този град.
  3. Какво си претеглих аз през оная дълга нощ в онзи затвор, един Господ знае.
  4. Това е история на двама старци, мъж и жена, живели по тези места.
  5. Семената на тия растения приличаха на кафяви лъскави копчета.

Упражнение 5

► Подчертай показателните местоимения.

На уста ми сладка дума
ще да бъде този кът,
дето Дунав, Вардар, Струма
и Марица си текат.
Дор на небо ясно слънце,
дор на очи свят, живот,
ще обичам аз от сърце
таз земя и тоз народ.

Петко Р. Славейков

? Отговори на въпросите:

1. Защо поетът използва и съкратените форми на показателните местоимения?
2. Защо не са използвани формите *тая* и *тоя*?
3. Знаеш ли други съкратени форми на показателните местоимения, които се използват в стихотворната реч?
4. Има ли в текста думи, които не са книжовни?

▣ ВЪПРОСИТЕЛНИ МЕСТОИМЕННИЯ

II

ПРИПОМНИ СИ!

- **Въпросителните местоимения** се употребяват вместо названия на неизвестни *предмети* (одушевени и неодушевени) и *признаци* (качество, количество, притежание), когато питаме за тях.
- Местоимението **кой**, обозначаващо лица, има форми за винителен и дателен падеж: **кой** (им. п.), **кого** (винит. п.), **на кого** (дат. п.).
- С предлози се употребява само формата **кого**. Например:

При кого искаш да отидеш?

С кого трябва да се видят?

За кого се вълнуваш най-много?

Упражнение 1

- Включи думата *момче* в три изречения. В първото думата да е подлог, във второто – допълнение без предлог, в третото – допълнение с предлог.
- Замести с въпросителни местоимения думата *момче* в трите изречения.

Упражнение 2

► **Препиши изреченията. Подчертай въпросителните местоимения.**

1. Попитай мене на коя врата да почукаш. – Попитай мене на чия врата да почукаш.
2. Кой ден е днес? – Какъв ден е днес?
3. Не мога да реша каква рокля да си облека. – Не мога да реша коя рокля да си облека.
4. Те мислят какво цвете да изберат. – Те мислят кое цвете да изберат.
5. Какво решение да взема? – Какво интересно решение!

? **Отговори на въпросите:**

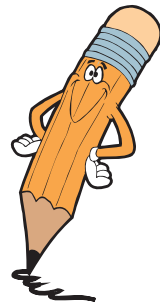
1. Има ли разлика в смисъла на двойките изречения (1–4)?
2. Еднакво ли е значението на думата **какво** в изреченията (5)?

Упражнение 3

► **На мястото на многоточията попълни необходимите местоимения.**

► **Определи устно вида, рода и числото им.**

1. През ... година е роден баща ти?
2. В ... град е родена майка ти?
3. ... син си? ... дъщеря си?
4. ... са по професия съседите ти?
5. ... са по народност баба ти и дядо ти?
6. От ... клас си?
7. ... е твоята мечта?

- От въпросителни местоимения са образувани *относителни, отрицателни и неопределителни местоимения*.

Упражнение 4

► Разгледай таблицата.

Относителни местоимения	Отрицателни местоимения	Неопределителни местоимения
<i>който</i> (за лица) <i>кого</i> предлог+ <i>кого</i>	<i>никой</i> (за лица) <i>никого</i> предлог+ <i>никого</i>	<i>някой</i> (за лица) <i>някого</i> предлог+ <i>някого</i>
<i>който</i>	<i>никой</i>	<i>някой</i>
<i>която</i>	<i>никоя</i>	<i>някоя</i>
<i>което</i>	<i>никое</i>	<i>някое</i>
<i>които</i>	<i>никои</i>	<i>някои</i>
<i>щото</i>	<i>нищо</i>	<i>нещо</i>
<i>какъв</i> <i>то</i>	<i>никакъв</i>	<i>някакъв</i>
<i>каквато</i>	<i>никаква</i>	<i>някаква</i>
<i>каквото</i>	<i>никакво</i>	<i>някакво</i>
<i>каквито</i>	<i>никакви</i>	<i>някакви</i>
<i>чий</i> <i>то</i>	<i>ничий</i>	<i>нечий</i>
<i>чия</i> <i>то</i>	<i>ничия</i>	<i>нечия</i>
<i>чието</i>	<i>ничие</i>	<i>нечие</i>
<i>чиито</i>	<i>ничии</i>	<i>нечии</i>
<i>колкото</i>	<i>николко</i>	<i>няколко</i>

? Отговори на въпросите:

1. От кой вид местоимения са образувани местоименията в таблицата?
2. Как са образувани?

Упражнение 5

► **Сравни употребата на въпросителните и относителните местоимения.**

1. Коя блузка да облека? – Облечи блузката, която ти харесва най-много.
2. Какви зеленчуци посадихте тази година? – Посадихме зеленчуци, каквито бяхме посадили и миналата година.
3. Колко ябълки да ти купя? – Колкото искаш.
4. Кого чакаш? – Новия ми съученик, на когото трябва да покажа нашите учебници.
5. Какво търсиш? – Търся червения си флумастер, с който трябва да подчертая грешките в съчинението ми.

? **Отговори на въпросите:**

1. Кои относителни местоимения имат падежни форми?
2. Кои форми на относителните местоимения се употребяват с предлози?

Упражнение 6

► **Състави пет изречения с отрицателни местоимения, като употребиш и падежните им форми.**

Упражнение 7

► **Състави пет изречения с неопределителни местоимения, като употребиш и формите с предлози.**

Упражнение 8

► **Състави пет изречения с относителни местоимения, като ги употребиш с предлог и без него.**

Упражнение 9

► Попълни липсващите букви.

1. Кажу на сво...та сестричка, че искам да ѝ разкажа за летните си пътувания, а тя да ми разкаже за сво...те.
2. Може да се вярва само на онези хора, чи...то дела не се различават от т...хните думи, чи...то идеал е да видят сво...те братя щастливи.
3. Баща му, к...к...вто е строг, ще го накаже яката.
4. Трябва да се пазиш от човек, който непрекъснато ти говори, че поставя тво...те интереси над сво...те.
5. Родителите му сигурно ще се огорчат от т...ва.

■ ГЛАГОЛ

II

ПРИПОМНИ СИ !

- Глаголът е дума, която означава **действие** или **състояние**, свързано с глаголно лице.
- **Глаголът** е самостоятелна и изменяема част на речта.
- В съвременния български книжовен език глаголът има **три лица** (първо, второ, трето) и **две числа** (единствено и множествено).
- **Основна форма** на глагола е формата за 1 л., ед.ч., сег.вр.
- Изменението на глагола по лице, число и време се нарича **спрежение**.
- Българският глагол има три спрежения – първо (основната гласна **-е**), второ (основната гласна **-и**), трето (основните гласни **-а, -я**).
- Основната гласна най-лесно се открива във формата за 3 л., ед.ч., сег.вр., например:

(той, тя, то) пиш**Е** – I спрежение;

(той, тя, то) прав**И** – II спрежение;

(той, тя, то) дав**А**, стрел**Я** – III спрежение.

!

ЗАПОМНИ !

- Спомагателният глагол **съм** не се отнася към никое от спреженията.

Упражнение 1

► Извади глаголите от текста и попълни таблицата.

Глагол	Лице	Число	Основна форма	Основна гласна	Спрежение

Еленът със седефените рога (откъс)

Над горите се лееше лунна светлина, обвиваше ги в унило, прозрачно було. Тук-там се белееха стъблата на вековните букаци, някъде меко лъщяха върховете им, другаде светлината проникваше във вътрешността на гората и осветяваше някоя полянка. Струваше ми се, че духа топъл вятър от тия сухи ветрове, които идат от африканските пустини, но вятър нямаше. Задухата стоеше неподвижно. Гръмко и често се обаждаха улулиците, пронизливо пищеше кукумявката от покрива на хижата, някак необикновено горяха звездите и сияеше зенитът.

(По Емилиян Станев)

? Отговори на въпросите:

1. Има ли в текста непознати думи?
2. С кой речник трябва да се ползваш, за да определиш значението им?

Упражнение 2

- **Образувай глаголи от дадените съществителни. Състави с тях 5 изречения.**

Обич, мил, бял, нощ, залез, бунт, белег, сапун, сън, заливка.

- ? **Отговори на въпросите:**

1. С помощта на кои морфемни са образувани глаголите?
2. Има ли някакви звукови промени?

Упражнение 3

- **Обясни от кои думи и как са образувани дадените глаголи.**

Вечерям, работа, хубавея, играя, мириша, обядвам, чертая, шумя, зашумя, умувам.

Упражнение 4

- **Образувай, ако е възможно, нови глаголи от дадените.**

Работи по модела: *чертая (I спр.) – подчертая (I спр.) → подчертавам (III спр.)*

Пиша, шия, строя, пия, будя, грея, бера, ям.

- ? **Отговори на въпросите:**

1. Как са образувани новите глаголи?
2. По кой признак се определя спрежението на глаголите?

Упражнение 5

- **Препиши текста. Подчертай глаголите. Посочи лицето и числото на глаголите.**

Трудът

Аз браздя обширните поля, по които сноват безбройни стада и шумят златокоси ниви. Моето сърце тупти в ударите на косата, в звъна на сърпа, в грохота на воденичните камъни. Моята душа се долавя в проточената песен на жетварката и в топлия глас на кавала.

Аз хвърлям мостове над реките и свързвам села и градове с пътища, по които се точат милиони коли, натоварени със снопи и с узрели плодове. Аз строя железни пътища, по които се бучат чудовища с огнени очи...

Моето име е Труд!

(По Ангел Каралийчев)

▣ ВРЕМЕ НА ГЛАГОЛА

II

ПРИПОМНИ СИ!

- Основните глаголни времена са **сегашно време**, **минало свършено време** и **бъдеще време**.
- **Сегашното време** се използва за означаване на събития, едновременни с момента на говоренето.
- **Миналото свършено време** означава събитие, завършило преди момента на говоренето.
- **Бъдещето време** означава действие, което предстои да се извърши след момента на говорене.

Упражнение 1

► **Препиши текста. Подчертай глаголите. Посочи основната форма и спрежението им.**

От Дунав до Стара планина и Черно море **се разстила** хълмистата Дунавска равнина. През нея **протичат** много реки. Тя е особено красива, когато **цъфтят** слънчогледите, **зрят** пшеницата и царевичата.

Почти през средата на България *се простира* дългата верига на Стара планина. Вековни широколистни гори *покриват* северните склонове на планината. На юг от Стара планина *се издигат* редица планини.

? **Отговори на въпросите:**

1. На какъв въпрос отговарят подчертаните глаголи?
2. В кое време са глаголите?

Упражнение 2

► **Открий глаголите във форма за бъдеще време.**

Шофьор когато стана

Реших: шофьор когато стана,
ще спазвам всеки пътен знак.
Ще питат: „Кой е на волана?“
Ще си рекат: „Един юнак“.

Е, да, юнак, защото искам
да съм умерен в скоростта
и не обичам да натискам
докрай педала на газта.

Регулировчикът едва ли
на кръстопътя ще ме спре.
И да ме спре, ще ме похвали,
че карам толкова добре!

Цветан Ангелов

? **Отговори на въпросите:**

1. Как са образувани формите за бъдеще време?
2. Как да се образуват от тях отрицателните форми на бъдещето време?

Упражнение 3

► Прочети изразително. Открий глаголите. Обясни употребата им.

Жалбата на дръвчето

Аз съм малко скършено дръвче,
счупи ме с ръка едно момче.
Иде пролет в тоя хубав свят,
но не ще ме тя накити с цвят.
Няма да примамя рой пчели,
скоро ще изсъхна аз, нали?
Няма да разпъня и листа,
нищо, че се връща пролетта.
Няма аз да раждам плодове,
няма да ме радват гласове
на приседналите край мен деца,
нито кос ще кацне – сбрал крилца.
Лъчезар Станчев

? Отговори на въпросите:

1. Как са образувани подчертаните форми и какво обозначават те?
2. Има ли в текста, освен подчертаните, други отрицателни форми за бъдеще време? Книжовни ли са те?

Упражнение 4

- Извади от диалога глаголите в бъдеще време и попълни таблицата.

Форма	Извадените глаголи	Лице, число
Положителна		
Въпросителна		
Отрицателна		
Въпросително-отрицателна		

- Какво ще правиш утре?
- От осем до дванайсет ще бъда в училището. Към дванайсет и половина ще обядвам в училищния стол.
- А следобед?
- Ще отида в читалнята, защото утре в час по български език ще пишем съчинение.
- А довечера зает ли си? Няма ли да дойдеш на гости у нас?
- Няма да имам свободно време. Заедно с родителите си ще отида на гости у леля.
- А утре ще имаш ли свободно време?

? Отговори на въпросите:

1. Как са образувани положителната и въпросителната форми?
2. Как са образувани отрицателните форми?

Упражнение 5

- Препиши стихотворението. Подчертай глаголите.

Къщичка за птичките

Батко къщичка направи
от дъски зелени, здрави.
Заковахме я на двора
между клоните на бора.

И посипахме трошички
за добрите гладни птички,
да похапнат, да се сгреят,
цяло лято да ни пеят.

Леда Милева

? Отговори на въпросите:

1. В кои глаголни времена са употребени глаголите?
2. Защо има глаголи в сегашно време, въпреки че се разказва за минали събития?

ЗАПОМНИ !

- Действията в миналото могат да се изразят с **минало свършено** и **минало несвършено време**.
- Сравни:
Слънцето **изгря**. Момчетата **се събудиха**. (мин. св. време)
Слънцето **грееше**. Момчетата **се събуждаха**. (мин. несв. време)

- **Минало несвършено време** изразява минало действие, за което не се знае дали е завършено или продължава в миналия момент.
- Глаголите от III спрежение образуват формите за минало несвършено време на **-ах** или **-ях**: давам – дава**ах**, стрелям – стреля**ях**.
- Глаголите от I и II спрежение образуват формите за минало несвършено време на **-ех** или **-ях**. Изборът зависи от ударението в изходната форма. Глаголите, чиито окончания са под ударение, образуват формите на **-ях** (на **-ах** след **ж, ч**). Например:
 ходя – ходя**ях**, ходеше... ;
 вървя – вървя**ях**, вървеше... ;
 държа – държа**ях**, държеше... ;
 мълча – мълча**ях**, мълчеше... .

Упражнение 6

- ▶ Разгледай дадената таблица.
- ▶ Състави таблица на личните окончания на глаголите в минало свършено и минало несвършено време.

Минало свършено време		Минало несвършено време	
аз ходи х	ние ходи хме	аз ходя х	ние ходя хме
ти ходи □	вие ходи хте	ти ходя ше	вие ходя хте
той ходи □	те ходи ха	той ходя ше	те ходя ха
тя ходи □		тя ходя ше	
то ходи □		то ходя ше	

? Отговори на въпросите:

1. Различават ли се окончанията на глаголите в минало свършено и минало несвършено време?
2. В кои форми (лице, число) на минало свършено и минало несвършено време окончанията са еднакви и в кои се различават?

Упражнение 7

- ▶ Спрегни дадените глаголи в минало свършено време.
Прочета, ушия, върна се, продам.

Упражнение 8

- ▶ Спрегни дадените глаголи в минало несвършено време.
Мълча, купувам, давам, грижа се, ям.